

DE BOUW VAN HET VEURNSE CAPUCIJNEN-KLOOSTER (1605-10). EEN BIJDRAGE TOT HET ZEVENTIENDE-EEUWSE BOUWBEDRIJF IN VEURNE

F. BECUWE °

1. Inleiding

Doorgaans wordt de 17de eeuw voor de Zuidelijke Nederlanden als een "ongelukseeuw" afgeschilderd. In werkelijkheid was de situatie ietwat genuanceerder. De eerste decennia van de 17de eeuw getuigen van een werkelijke economische heropleving na de jarenlange politiek-militaire onrust van de late 16de eeuw. Aan deze gunstige trend kwam echter vanaf 1635 geleidelijk een einde met de oorlogsverklaring van Frankrijk aan Spanje, waarbij de Zuidelijke Nederlanden de inzet vormden. Maar liefst vijf oorlogen, waarvan er vier door Lodewijk XIV ingeleid werden, teisterden vanaf dan onze gewesten. In de 18de eeuw, waarvan de beginjaren evenzeer door wapengeweld overheerst werden, zette deze malaise zich verder door. Een economische heropleving liet op zich wachten tot het midden van de 18de eeuw.

De economische bloei in de eerste helft van de 17de eeuw was aanvankelijk evenwel niet meer dan een herstel of heropleving na een decennia lange periode van onrust en spanningen. Tussen 1560/1570 en 1590/1600 was de politiek-militaire toestand in de kasselrij Veurne immers alles behalve rustig. De voortdurende troepenbewegingen en de daarmee gepaard gaande opeisingen bemoeilijkten het economische leven. Omstreeks 1580 woedde de oorlog er zelfs dermate, dat Veurne-Ambacht nagenoeg volledig verwoest werd¹. Velen van hen die de oorlog overleefden, verlieten ingevolge de enorme levensduurte en de besmettelijke ziekten de streek. Na 1590 kon

° Lic. geschiedenis, Fortem 43, 8690 Alveringem.

1. Een interessante detailstudie over het gewicht van de oorlog werd gemaakt voor de parochie Vinkem : P. Vandewalle, Vinkem, in : *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis*, 112, 1975 : 131-152.

deze regio zich geleidelijk herstellen². Met de aanleg van de fortengordel rond het calvinistische Oostende in 1599 trad er tot 1635, en in mindere mate tot 1644, een zalvende rust in³. Het economische leven kon opnieuw onbelemmerd zijn gang gaan. Dankzij immigratie en een zeer hoog geboortecijfer kwam ook de populatie vrij spoedig op peil⁴. Deze economische heropbloei hield tegelijk een hausse van de evenzeer conjunctuurgebonden bouwsector in⁵. De bouwwoede was zelfs zo groot dat de meester-metselaars bij aanbestedingen soms een dermate hoge prijs instelden dat de bouwwerken noodgedwongen aan vreemdelingen uitbesteed werden.

De grote bouwactiviteit die de Veurnse geestelijkheid, hierin veelal door de lokale overheid ondersteund, aan de dag legde, was daar ongetwijfeld niet vreemd aan⁶. Oorlogsomstandigheden hadden diverse abdij- of kloostergemeenschappen gedwongen de veiligheid van de stad Veurne op te zoeken. Vanaf 1603 bouwden de Veurnse premonstratenzers hun refugehuis in de Roggestraat, waarin ze sinds 1583 een nieuw vast onderkomen gevonden hadden, uit tot een volwaardige abdij⁷. Vanaf 1640 bouwden de Veurnse norbertinessen,

2. P. Vandewalle, *De geschiedenis van de landbouw in de kasselrij Veurne, 1550-1645*, doctoraatsverhandeling R.U. Gent, 1979, I : 429 & 437.

3. P. Heinderycx, *Jaerboeken van Veurne en Veurnambacht* (uitgegeven door E. Ronse), Veurne, 1853, IV : 115-116.

4. P. Vandewalle, *De geschiedenis van de landbouw ...*, I : 446. Nopens de immigratie van vreemdelingen, kort na de grote ontvolking omstreeks 1584, zie L. Van Acker, *Immigratie van Franstaligen in westelijk Vlaanderen na 1585*, in : *Biekorf*, 86, 1986 : 113-130.

5. Voor meer informatie over de 17de-eeuwse gebouwen in Veurne, zie : A.-M. Delepiere & M. Lion m.m.v. M. Huys, *Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur. 8n. Provincie West-Vlaanderen. Arrondissement Veurne*, Rijksdienst voor Monumenten- & Landschapszorg, Gent, 1982; J. Termote, *De bouwkunst in het Veurne-Ambacht van de 17de eeuw*, in : *De Gidsenkring*. Orgaan van de Westvlaamse Gidsenkring, 26, 1988, 3 : 29-24 & 40; K. Ramboer, *Baksteenarchitectuur in de kasselrij Veurne vóór 1650*, Onuitgegeven licentiaatsverhandeling, R.U. Gent, 1973; F. Vromman, *Oude monumenten en gevels te Veurne*, in : *West-Vlaanderen*, 1953, 2 : 194-199; over de 17de-eeuwse bouwactiviteit in de stad Veurne is een uitgebreide bijdrage in voorbereiding.

6. Over de bouwactiviteit van de wereldlijke overheid en van particuliere zijde is een bijdrage in voorbereiding.

7. F. Becuwe & J. Termote, *De Sint-Niklaasabdij van Veurne. Een bouwhistorische en topografische benadering*, in : *De Gidsenkring*. Orgaan van de Westvlaamse Gidsenkring, 24, 1986, 5 : 14-33; F. Becuwe, *Van toevluchtshuis tot abdij. Grondinname en bouwgeschiedenis van de voormalige St.-Niklaasabdij te Veurne in de 17de eeuw*, in : *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis*, 126, 1989 : 79-100.

die zich omstreeks 1593 binnen de stad vestigden⁸, een nieuw klooster aan de zuidzijde van de Vleeshouwersstraat⁹. De drie gasthuizen, die evenmin aan de oorlogsdestructie ontkwamen, werden in het begin van de 17de eeuw binnen de stad samengetrokken in het Sint-Janshospitaal aan de zuidzijde van de Houtmarkt. In 1607 en de daaropvolgende jaren werd het bedehuis herbouwd en werden de hospitaalgebouwen hersteld op kosten van de lokale overheid¹⁰. De kloosters die zich van meetaf aan in de stad bevonden en meestal arm waren, grepen de tijdelijke hoogconjunctuur aan om eventueel op kosten van de overheid allerlei bouw- en renovatiewerken te laten uitvoeren. In de beginjaren van de 17de eeuw werd met subsidies van de stad en kasselrij een groot gedeelte van het zwartenonnenklooster herbouwd¹¹. Aan het cellebroedersklooster voerde de schaliedekker Servaes Boudraen met zijn knechten in 1608 dakwerken uit op kosten van de kasselrij¹². Een stedelijke toelage van 500 lb. pars. maakte in 1629 nogmaals "eenighe nootsaeckelicke wercken" mogelijk¹³. Van het klooster van de grauwezusters werden met financiële steun van de lokale overheid in 1618 verscheidene gebouwen, waaronder de gastenkamer¹⁴, en in 1632 het kapeltorentje hersteld¹⁵. Nieuwe, al dan niet contrareformatorische stichtingen konden eveneens op de vrijgevigheid van de lokale overheid rekenen. Het huis aan de noordzijde van de Beestenmarkt dat de jacobijnen in 1577 door een schenking verkregen, werd in 1636 door de stad herbouwd¹⁶. De bouw van het

8. P. Heinderycx, *Jaerboeken ...*, IV : 72-73.

9. Zie daaromtrent J. Termote, M. Timperman & J. Van Acker, *Tweehonderd jaar Norbertinessenklooster in Veurne (1618-1783)*. Monografie en catalogus van de gelijknamige tentoonstelling gehouden in Huize Rutsaert van 10 t/m 17 september 1989, Veurne, 1989 : 27-30 & 59-62.

10. P. Heinderycx, *Jaerboeken ...*, IV : 39; F. De Potter, E. Ronse & P. Borre, *Geschiedenis der stad en kastelnij van Veurne*, Gent, 1873-75, II : 55.

11. F. Vandenbergh, J. Van den Heuvel & G. Verhelst, *De Zwartzusters van Brugge, Diksmuide, Oostende, Veurne en Brazilië*, Brugge, 1986 : 269-270.

12. Voor het werk en de levering van de schaliën, de schalienagels, het stoplood en het soldeerlood ontving hij 129 lb. pars. (R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 48 f° 26r° (1608-09)).

13. F. De Potter e.a., *Geschiedenis der stad ...*, II : 77; F. Becuwe, Het klooster van de Cellebroeders te Veurne op het einde van de 18de eeuw, in : *Biekorf*, 88, 1988 : 366-377.

14. R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 58 nr. 32r° (1618-19).

15. F. De Potter e.a., *Geschiedenis der stad ...*, II : 90.

16. F. De Potter e.a., *Geschiedenis der stad ...*, II : 348-349.

capucijnenklooster en -pesthuis tussen 1604 en 1611 werd volledig door de magistraat gefinancierd.

Ofschoon de vroeg-17de-eeuwse bouwijver zich nog steeds, zoals in sommige andere steden¹⁷, weerspiegelt in het architecturale erfgoed van de stad Veurne dat de destructie van Wereldoorlog I getrotseerd heeft, werd het 17de-eeuwse bouwbedrijf in Veurne, evenmin als in Vlaanderen, tot nog toe weinig systematisch behandeld. Vlaamse architectuurhistorici diepen in hun bouwhistorisch onderzoek uiterst zelden de diverse aspecten van het bouwbedrijf uit.

Met dit begrip wordt het geheel van werkzaamheden en krachten dat vereist is voor het tot stand komen van bouwwerken, aangeduid. De protagonisten hierin zijn de bouwheer of opdrachtgever, de bouwmeester of architect en de aannemer. De opdracht aan een bouwmeester of architect, die op basis van het door hem ingeleverde ontwerp met kostenbegroting toegekend wordt, vormt het uitgangspunt van de bouw. Via openbare of onderhandse aanbestedingen worden de levering van de bouwmaterialen en de uitvoering van de werken aan één of meer gegadigde leveranciers en/of aannemers opgedragen. De bij een bouwconstructie betrokken ambachten van de heiers, metselaars, steenhouwers, timmerlieden, loodgieters, leidekkers, dakdekkers, schilders, glazemakers en stucadoors, evenals de niet-georganiseerde arbeiders maken eveneens van het bouwbedrijf deel uit¹⁸.

Het ruime aanbod aan archivalische gegevens over de bouw van het Veurnse capucijnenklooster tussen 1605 en 1610 stelt ons in de uitzonderlijke gelegenheid dienaangaande een bijdrage te leveren.

Doordat de kasselrij het gehele bouwproject financierde, werden alle uitgaven aangaande de bouw van het sticht in de kasselrijrekeningen genoteerd¹⁹. Deze excerpten, aangevuld met gegevens uit het archief van de capucijnen te Antwerpen en het familiearchief van ridder Jean de Spot te Brussel, maken een vrij volledige reconstructie van een (vroeg) 17de-eeuws bouwbedrijf mogelijk. Ze laten evenwel

17. Bijvoorbeeld Gent, zie daaromtrent J. Dambruyne, Het versteningsproces en de bouwactiviteit te Gent in de 17de eeuw, in : *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 102, 1989 : 30-51.

18. E.J. Haslinghuis, *Bouwkundige termen. Verklarend woordenboek der westerse architectuurgeschiedenis*, Bohn, Scheltema & Holkema, Utrecht-Antwerpen, 1986 : 73-74.

19. R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nrs. 44 t.e.m. 51 (1604-1611).

niet toe architectuurtekeningen van de kloostergebouwen te maken. Iconografische bronnen, evenals onder- en/of bovengrondse materiële getuigen om aan deze tekortkoming te verhelpen, zijn niet voorhanden.

In een vorige bijdrage werd reeds ingegaan op de totstandkoming van de nieuwe stichting²⁰. De aandacht ging hierbij ondermeer uit naar de topografie van het klooster. Biografische gegevens over de ambachtslieden, de leveranciers en de voerlieden die bij de bouw van het Veurnse stift betrokken waren, werden verzameld en eveneens reeds gepubliceerd²¹.

De onderhavige studie geeft, voor zover de archivalia dit toelaten, de bouw van het capucijnenklooster tussen 1605 en 1610 weer. Dit uitgangspunt laat ons toe diverse aspecten van het bouwbedrijf te belichten. Zo wordt de figuur van de bouwmeester uitgetekend en worden de aanbestedingen en de moeilijkheden daaromtrent, evenals de diverse werken onder de loep genomen. Een kostenvergelijking plaatst de soorten werk tegenover elkaar.

De bouw van het pesthuis, de bouwmaterialen, het transport ervan, het bouwgereedschap en de totale kostprijs van deze bouwonderneming worden in andere bijdragen behandeld.

2. De bouwmeester en zijn architectonisch ontwerp

Zoals dit doorgaans het geval was, recruteerden de capucijnen ook voor de bouw van het Veurnse klooster een bouwmeester uit hun eigen rangen²². Eén van de bekendste bouwmeesters van de capucijnenorde in die tijd was broeder Masseus van Grave²³. Zijn eerste

20. Zie F. Becuwe, De stichting van een capucijnenklooster in het contrareformatorische Veurne, in : *De Gidsenkring*. Orgaan van de Westvlaamse Gidsenkring, (ter perse).

21. Zie F. Becuwe, Ambachtslieden en leveranciers betrokken bij de bouw van het capucijnenstift en -pesthuis in Veurne (1604-1611), in : *Westhoek Jaarboek 1990*, Dikkebus, 1991.

22. In het algemeen wordt aangenomen dat een bouwmeester of architect degene is die een gebouw of complex van gebouwen ontwerpt, deze conceptie in tekening brengt en de realisatie ervan technisch en administratief leidt (E.J. Haslinghuis, *Bouwkundige termen*. ... : 16). Omtrent de nuance tussen architect en bouwmeester, zie idem : 16 & 76.

23. Zie de bijlage 'Bekende bouwmeesters' in P. Hildebrand, *De Kapucijnen in de Nederlanden en in het prinsbisdom Luik*, Antwerpen, 1945-56, VIII : 194-197.

ervaring als bouwmeester deed hij op in Leuven, alwaar hij in 1591-92 de leiding had over de bouwwerken van het nieuwe klooster²⁴. De bouwwerken van het sticht te Mechelen, die tussen 1600 en 1604 werden uitgevoerd, stonden eveneens onder zijn leiding²⁵. Ingevolge een werkongeval werd hij er tijdelijk vervangen door Remigius van Beauvais²⁶. Ongetwijfeld omwille van die bouwkundige kennis en ervaring maakte Masseus van Grave deel uit van de capucijnendelegatie die zich in 1604 in Veurne vestigde om er een nieuwe stichting tot stand te brengen.

Het Veurnse capucijnenklooster was voor broeder-architect Masseus van Grave niet zijn laatste opdracht. Nog in 1611 treffen we hem opnieuw aan als de bouwmeester of "pater ingeniarius" van de nieuwe stichting in Maastricht²⁷. Vanaf 1612-13 was hij in die hoedanigheid actief in de pas opgerichte Duitse ordeprovincie²⁸.

Zijn Veurnse opdracht bestond ondermeer uit het in tekening brengen en vervaardigen van een maquette van zijn ontwerp²⁹. Deze tekening en dit bouwmodel moesten niet alleen de magistraat van de stad en kasselrij Veurne, die als bouwheer optrad, een min of meer juist beeld van het op te trekken klooster geven, maar moesten de werklieden op de bouwwerf ook tot handleiding dienen³⁰.

24. In juli 1591 werd met de bouw van het Leuvense klooster begonnen. Vanaf augustus 1591 - de maand waarin hij geprofeet werd - tot aan de voltooiing van het klooster in maart 1592 had Masseus van Grave de leiding over de bouwwerken (P. Hildebrand, *De Kapucijnen ...*, I : 96).

25. P. Hildebrand, *De Kapucijnen ...*, I : 205 & 345 ("Fabricam direxit f. Masseus Graviensis, laicus ...").

26. P. Hildebrand, *De Kapucijnen ...*, V : 79 n. 1. Remigius van Beauvais leidde omstreeks 1610 ook gedeeltelijk de bouwwerken van het nieuwe capucijnenstift in Ieper (P. Hildebrand, Ieperen en de Kapucijnen, in : *Franciscana*, 1924 : 20). Remigius van Beauvais (+ 1622) was tevens één van de belangrijke schrijvers die men onder de capucijnen telde (E. Persoons, Panorama van de reguliere clerus in de 17de eeuw, in : *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, 8, 1979 : 391; P. Hildebrand, Deux poètes peu connus : les capucins Remi de Beauvais (1568-1622) et Jean Evangéliste d'Arras (+ 1654), in : *Collectanea Franciscana*, XXIV, 1954 : 159-165).

27. P. Hildebrand, *De Kapucijnen ...*, I : 357.

28. Idem, I : 283.

29. Voor de geschiedenis van het architectonische ontwerp, zie R. Meischke, Het architectonisch ontwerp in de Nederlanden gedurende de late middeleeuwen en de zestiende eeuw, in : *Bulletin Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond*, 1952 : 161-230.

30. A.L.J. Van de Walle, *Het bouwbedrijf in de Lage Landen tijdens de middeleeuwen*, Antwerpen, 1959 : 18 & 21.

Van het voorbereidend werk, namelijk het zoeken van een geschikt bouwterrein, was hij ontheven. Jonkvrouw Mazin had al eerder het Tempelhof in de N.O.-hoek van Veurne als bouwterrein aan de capucijnen geschonken³¹.

In juli 1605 werd "het modelle om te maecken het convent ende clooster" door pater Thomas van Baasrode³², pater Hilarius van Edingen en broeder-architect Masseus van Grave aan het kasselrijbestuur overhandigd³³. Dat dit bestuur het voorgelegde project zonder veel aanmerkingen aanvaardde, blijkt uit zijn resolutie van zaterdag 31 juli 1605 om nog dezelfde zomer op de plaats waar het Tempelhof stond, "volghens het model dies getooght" de fundamenten van het klooster te metsen³⁴. Wel stelde het bestuur daartoe op 17 augustus naast Masseus van Grave die als bouwmeester eveneens belast was met het toezicht op het werk van de ambachtslieden en op de strikte uitvoering van zijn plan, als "mede commissaris ende assistent" van keurheer Pieter de Boom een eigen opzichter aan³⁵. De taak van stadsopzichter Jacob Pierin³⁶ bestond zowel uit het toezicht over de bouwwerken, als uit het nauwgezet bijhouden van de werkuren van

31. Zie F. Becuwe, *De stichting ...* (ter perse).

32. Met Thomas van Baasrode ("Basserodius") wordt Thomas van Mechelen, één van de drie capucijnen die zich in 1604 in Veurne kwamen vestigen, bedoeld.

33. A.C.A., I, nr. 8502 bis.

34. *Ibidem*.

35. "Den 17 augusti is gecommiteert Jacques Pierin als mede commissaris ende assistent van Pieter de Boom om sorghe te draeghen van twerck vande Capucijnen" (A.C.A., I, nr. 8502 bis; AdSB, doc. eind 18de eeuw). P. Hildebrand, *De Kapucijnen ...*, I : 219 & VIII : 193.

36. Jacob Pierin (Pieren) was watergraaf (R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 45 f° 27v° (1605-06)) en schepen-keurheer van de stad en kasselrij Veurne in 1590, 1591, 1593, 1594, 1596, 1597, 1600, 1601-02, 1606, 1608, 1610, 1612 en 1614. Hij werd tevens de eerste syndicus van het Veurnse capucijnenklooster (P. Hildebrand, *De Kapucijnen ...*, I : 220). Hij overleed op 12 oktober 1614 en werd in zijn hoedanigheid van syndicus opgevolgd door Robert van Sassen. Na diens overlijden in 1617 werd Sebastiaan de Wieu de nieuwe syndicus. Toen deze in 1622 Veurne - tijdelijk - verliet, werd zijn functie ingenomen door schepen-keurheer Maarten Pierin, de zoon van Jacob (P. Hildebrand, *De Kapucijnen ...*, I : 350; F. Becuwe, *Ambachtslieden ...*. Welke de familiebanden waren met een andere Jacob Pierin die, eveneens afkomstig van Veurne, van 1639 tot 1646 proost was van de proosdij van Eversam in Stavele (P. Callebert, *Prévôté des Saints-Pierre-et-Vaast, à Eversam*, in : *Monasticon Belge*, III, Flandre Occidentale, 3, Luik, 1970 : 683), konden we alsnog niet achterhalen.

De taak van een syndicus bestond er vooral in de wereldlijke belangen van een capucijnengemeenschap te behartigen.

de werklieden en het controleren en in ontvangst nemen van de afgeleverde materialen³⁷.

Het door Masseus van Grave ontworpen plan is jammer genoeg niet bewaard gebleven. Bijgevolg is het quasi onmogelijk een duidelijk beeld op te hangen van het vroeg-17de-eeuwse capucijnenstift in Veurne, evenals na te gaan in welke mate van het oorspronkelijk ontwerp werd afgeweken. De oudste afbeelding van het klooster (fig. 1) dateert van 1644 en is van de hand van Vedastus du Plouich. De betrouwbaarheid van deze iconografische bron wordt evenwel in vraag gesteld. Zo staat de capucijnenkerk ten noorden van het pand afgebeeld, terwijl die in werkelijkheid ten zuiden daarvan moet gesitueerd worden (fig. 2)³⁸. De enige gegevens over de ruimteverdeling van het klooster vinden we in de 'Fundatio conventus Furnensis' die melding maakt van zeventien cellen en vier ziekenkamers³⁹. Niettemin mag men er ons inziens van uit gaan dat dit klooster aan de toen gangbare principes nopens de structuur van een capucijnenklooster zal beantwoord hebben.

3. De onderbouw

3.1. De slopingswerken

In augustus 1605 startte men de slopingswerken van het oude Tempelhof en de door de kasselrij aangekochte huisjes. De smid Anthoine de Croix leverde daartoe de nodige houwelen⁴⁰.

Tijdens deze werken viel Pieter de Decker, die samen met andere werklieden enkele huisjes in het Tempelhof afbrak, in een kelder.

37. Hij vervulde deze taak gedurende 5 jaar en ontving daarvoor 354 lb. pars. (R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 47 f° 32v° (1607-08), nr. 48 f° 27v° (1608-09), nr. 49 f° 29v° (1609-10) & nr. 51 f° 25r° (1611-12)).

38. Dezelfde bemerking betreffende de betrouwbaarheid van dit plan maakten we in verband met het celledoedersklooster te Veurne (F. Becuwe, Het klooster van de Celledoeders ... : 368-369).

39. A.C.A., I, nr. 4334 (grotendeels afgedrukt in Hildebrand 1945-56, I : 349-351). Maakt deel uit van een verslag over alle Vlaamse stichtingen dat ingevolge een verzoek om historische gegevens ten dienste van Boverius in 1628-29 werd opge maakt. Omstreeks het midden van de 18de eeuw telde het klooster achtentwintig cellen en zeven (of acht) ziekenkamers (S.A.V., Oud-Archief, nr. 1111).

40. R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 46 f° 27r° (1606-07).

Daar hij door dit ongeval gewond en tijdelijk werkongeschikt was, ontving hij, ofschoon er van sociale wetgeving nog helemaal geen sprake was, van het kasselrijbestuur 7 lb. pars. smartegeld. Aan chirurgijn Pieter Mesdach, die hem verzorgde, werd 28 lb. pars. uitbetaald⁴¹.

3.2. De fundering

Het leggen van een fundering is één van de belangrijkste bezigheden bij het ontstaan van een bouwwerk. Omdat onze voorouders echter te weinig kennis bezaten om in de soms slechte ondergrond een fundament te maken dat de bovenbouw eeuwenlang kon schragen, stelden er zich dienaangaande veelal problemen⁴². Dankzij de zandige ondergrond was dit evenwel niet het geval voor het Veurnse capucijnenklooster⁴³.

De delfwerken die nodig waren om de fundamente van het capucijnenklooster te metselen⁴⁴, werden in september 1605 vermoedelijk door Maillaert Dierycx aangenomen en uitgevoerd⁴⁵. De smid Anthoine de Croix leverde daartoe opnieuw de nodige schoppen en spaden. De stenen en de aarde werden met manden, die de mandenmaker Michiel Stalpaert leverde, weggedragen. De voerlieden Jan Van Lens en Merghel Van Staen voerden de opgedolven aarde weg van het bouwterrein⁴⁶.

41. R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 45 f° 26 (1605-06). Een dergelijke sociale ingesteldheid van de lokale overheid was toen niet zo uitzonderlijk. Toen tijdens de bouw van het stadhuis van Oudenaarde door een arbeidsongeval één van de werknemers blind werd, nam de stadsmagistraat eveneens zijn verantwoordelijkheid op (A.L.J. Van de Walle, *Het bouwbedrijf ...* : 43). Wellicht bleef dit engagement beperkt tot ongevallen op stedelijke werven.

42. Zie H. Janse, *Bouwers en bouwen in het verleden. De bouwwereld tussen 1000 en 1650*, Zaltbommel, 1965 : 95-96 & 109.

43. De oude stadskern van Veurne, waarbinnen het capucijnenstift werd opgericht, rust op een zandplaat die uit het omringende polderlandschap oprijst.

44. In verband met bakstenen fundamenteen zie E.J. Haslinghuis, *Bouwkundige termen. ...* : 135 & H. Janse, *Bouwers ...* : 110-111.

45. Dit veronderstellen we omdat Maillaert Dierycx een vergoeding kreeg voor de "twee stonden onthouden gheweest zijnde omme anne te nemen 't bedelf vande fondamente van 't voorseyde clooster" (R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 45 f° 26r° (1605-06)).

46. R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 45 f° 28r° (1605-06).

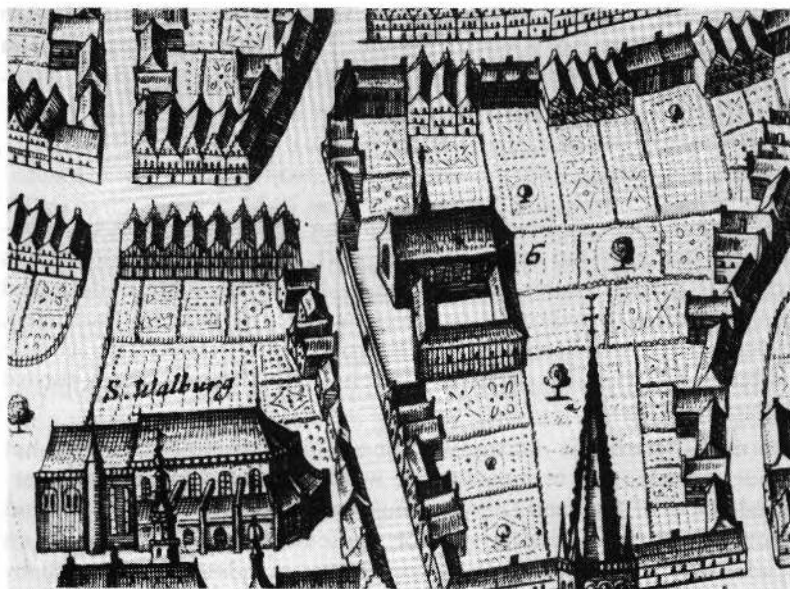


Fig. 1.- Vedastus du Plouich, Figuratief plan van de stad Veurne, getiteld "Furna vernacule Veurne", a° 1644. Afdrukt in : A. Sanderus, **Flandria Illustrata**, 1644, II : 478-479. Detail.

In de herdruk van dit historische werk van 1735 werd de naam van de oorspronkelijke graveur door die van R. Blokhuyse en de betiteling door "Furna vulgo Veurne" vervangen (zie *Verbouw* 1950 : 98-99 nr. 562).

Fig. 2.- "De caerte figuratif van 't clooster van de E.E. Paters Capucinen in Veurne met hunnen hof ende de vague erfve bij hun lieden ghepretendeert liggende nordt aen t' selve clooster" (A.d.S.B., doc. eind 18de eeuw; A.C.A., 8515).

Legende :

"A : Plein voor de kercke ende den inganck van het closter.

B : De kercke ende t' convent van t' selve clooster, groot met den naerseiden ganck LXXIJ R[oeden].

C : Een ganck ende capelle van Onse L[ieve] Vrouwe.

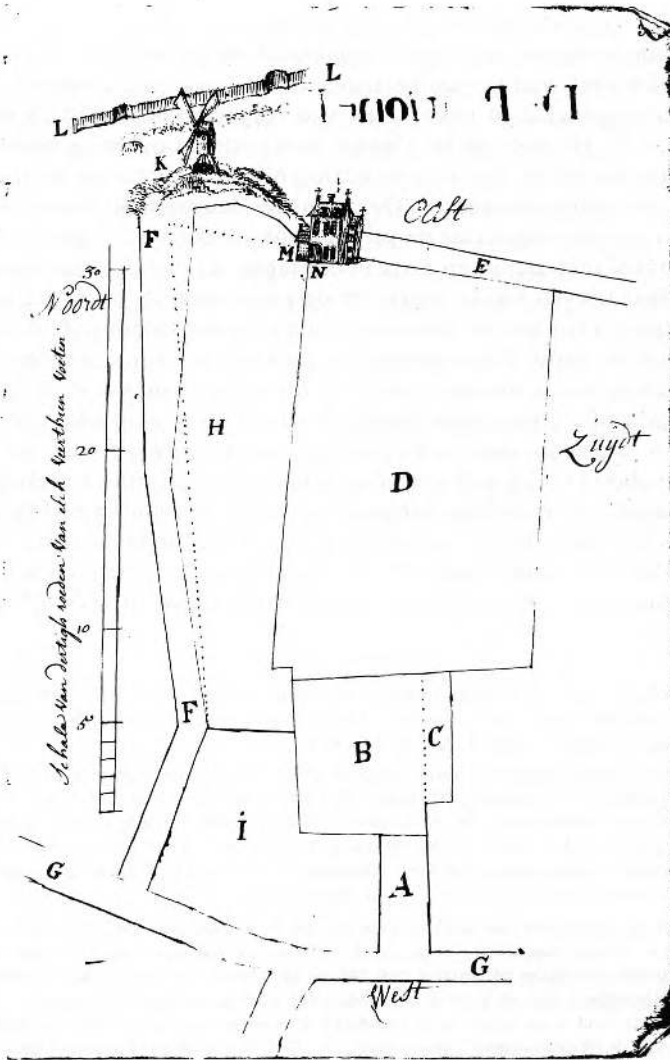
D : Den hof met t' sieckhuis, ende inrijdende poorte ten noordtoestijnde, groot een gemet XXV R[oeden].

E : T' stratken, commende van d' handboghden hof loopende noordtwaert tot den oostmeulen, ende in t' smissestratken.

F : Smissestratken loopende van den oostmeulen westwaert naer de noortstraete.

G : De noortstraete.

H : Ghepretendeerde platse van diversche vague erven an anderen daer het meulenhuis ten ooststijnde opstaet, groot JC XXXVIIJ R[oeden].



I : Platse betimmerd met diversche huizen, die niet gepretendeert en woorden.

K : Den oostmeulen staende neffens de vesten.

L : Den meur van de stede vesten.

M : Het meulenhuis.

N : T' sieckhuis met de poorte.

Noteert dat de blynde linien de meuren sullen wesen die de paters soude nieuwe moeten doen maecken".

Terwijl (vermoedelijk) de arbeiders van Dierycx de nodige funderings sleuven groeven⁴⁷, maakte de magistraat op 13 september 1605 werk van het aanbesteden van de funderingswerken. Deze werden opgedeeld in twee delen van respectievelijk 230,29 m² en 5,68 m²⁴⁸. De door de magistraat voorgestelde overslag bedroeg 3 lb. pars. per roede. Tot zijn verbazing bleken de Veurnse metselaars echter niet geïnteresseerd⁴⁹. Ook wanneer deurwaarder Pieter Streele op last van de magistraat de prijs optrok tot 3 lb. 12 s. pars., stelde geen enkel metselaar een prijs in die lager lag dan de door meester-metselaar Lieven Lucas voorgestelde prijs van 6 lb. pars. per roede. De desinteresse van de Veurnse aannemers had ongetwijfeld te maken met de grote bouwwoede die zich op het einde van de 16de eeuw en de eerste decennia van de 17de eeuw in de kasselrij Veurne manifesteerde. Daar ze aan bouwopdrachten zeker geen tekort hadden, stelden de aannemers moedwillig ongehoorde prijzen in. Het kasselrijbestuur zag zich derhalve genoopt de definitieve toekenning vijf dagen uit te stellen. Intussen verzocht bouwmeester Masseus, die in Mechelen bij de aanwerving van ambachtslieden ook moeilijkheden had ondervonden⁵⁰, de magistraat te schrijven naar de metselaars van Armentiers die het klooster aldaar in 1604-05 aan 2

47. Omdat ze hun werk naar behoren uitvoerden, werden de arbeiders door het kasselrijbestuur van twee tonnen 'klein bier' voorzien (R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 45 f° 26r° (1605-06)).

48. "beyde partijen tsaemen uytbringhende 298 roeden ende daernaer noch 73 1/2 voeten, genoomen de roede op 10 voeten vierkant te meten voete wys ende bryckewys" (A.C.A., I, nr. 8502 bis). In de kasselrij Veurne werd 1 roede echter doorgaans gelijkgesteld aan 14 voeten (P. Vandewalle, *Oude maten, gewichten en muntstelsels in Vlaanderen, Brabant en Limburg*, Oostende, 1984 : 52). Waarom de magistraat hier de roede op 10 voeten bracht, is ons een raadsel.

49. Over het metselaarsambacht te Veurne zijn we omzeggens niet ingelicht. F. De Potter e.a. (*Geschiedenis der stad ...*, II : 27) weten ons enkel te vertellen dat de meesterproef van Frans de Deister bestond uit het maken van een "stantvenster met een pointbooghe". En volgens J. Termote (Het poortje van het "Seminarie" (1739) en de architectuur in de eerste helft van de 18de eeuw te Veurne, in : *De Gidsenkring*. Orgaan van de Westvlaamse Gidsenkring, 18, 1980, 3 : 5) moest Jacobus Daghelet in 1720 om de rang en status van meester-metselaar te bekomen een "standvenster met schelpe" vervaardigen. Hieruit zou kunnen opgemaakt worden dat zowel in de 17de als in de 18de eeuw de meesterproef niet alleen qua vorm, maar ook qua inhoud sterk aan tradities gebonden bleef.

50. In Mechelen maakte het stadsbestuur bezwaar tegen het aanwerven van vreemde metselaars en timmerlieden, ofschoon aartshertog Albrecht daarop aandrong omdat zij niet alleen ijveriger, maar ook goedkoper waren dan die uit de aartsbisschoppelijke stad zelf (P. Hildebrand, *De Kapucijnen ...*, I : 205).

lb. 16 s. pars. per roede hadden gebouwd⁵¹. Zijn verzoek werd ingewilligd⁵². De stadsbode Anthone Ledeu werd naar Armentiers gestuurd met een brief voor het ambacht van de metselaars “omme de zelve t’ insumeren vande bestedinghe van ‘t matsement van ‘t voorseyde capuchijn clooster”⁵³. Ook naar de omliggende steden Diksmuide en Lo werd een bode gestuurd om er aanbestedingsbiljetten aan te plakken⁵⁴. De interessantste prijsofferte kwam zoals verwacht van de metselaars uit Armentiers. Het aanbestedingsprobleem was daarmee echter niet opgelost. Om een onbekende reden mochten deze ambachtlieden niet naar Veurne komen werken⁵⁵. De magistraat kon bijgevolg eind september 1605 zijn werk overdoen⁵⁶. Uiteindelijk werden de funderingswerken aan de metselaars Jacques Le Roy en Lieven Lucas voor een prijs van 3 lb. 16 s. pars. per roede toegekend. Lieven Lucas, weliswaar afkomstig van Sint-Omaars, woonde in Veurne⁵⁷. Jacques Le Roy, die geen inwoner van Veurne was, logeerde samen met zijn werklui gedurende zes weken - de tijd dat de werken duurden - op kosten van de kasselrij in de

51. In de bron zelf is er sprake van “28 stuyvers” . Voor de omzetting in lb. pars. zie P. Vandewalle, *Oude maten ...* : 66. P. Hildebrand, *De Kapucijnen ...*, I : 213-216.

52. A.C.A., I, nr. 8502 bis.

53. “insumeren” : informeren. Voor deze reis, die drie dagen duurde, kreeg deze bode een vergoeding van 7 lb. 4 s. pars. (R.A.B., Veurne - Kasselrij-rekeningen, nr. 45 f° 26v° (1605-06)). Voor meer informatie over ‘stadsboden’ zie A. Meulemans, *Leuvense stadsboden te voet en te paard*, in : *Jaarboek van de Geschied- en Oudheidkundige Kring voor Leuven en omgeving*, XXVIII, 1988 : 41-85.

54. Antheunis de Beurds ontving hiervoor 10 lb. 4 s. pars. (R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 45 f° 26v° (1605-06)).

55. Vermoedelijk was Michiel Dierremaulx de metselaar uit Armentiers aan wie de werken aanvankelijk werden toegekend. In de kasselrijrekeningen (R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 45 f° 26r° (1605-06)) is er namelijk sprake van de terugbetaling van de wijn die door hem “hier gecommen zynde over taccepteeren ‘t matsement vande bovenstaende fondamenten” werd geschonken.

De fundatiewerken werden dus niet door metselaars uit Armentiers uitgevoerd zoals P. Hildebrand (*De Kapucijnen ...*, I : 220-221) te kennen geeft.

56. Aan enkele leden van de magistraat werd 10 lb. 10 s. pars. betaald “van opden xxvj-en september ghevachiert t’ hebben inden tweeden overslach van het matsement vande Capuchijnen midts dat die van Armentiers achterbleven ende nyet mochten comen wercken” (R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 45 f° 27r° (1605-06)).

57. Betreffende de immigratie van Frans-Vlamingen, Artesiërs, Picardiërs e.a. in westelijk Vlaanderen zie L. Van Acker, *Immigratie ...* : 113-130. Zie ook P. Heinderycx, *Jaerboeken ...*, III : 261.

'Meyboom'⁵⁸. De door beide metselaars uitgevoerde werken, waarvoor de kasselrij 1.145 lb. 6 s. pars. betaalde, bedroegen naar de opmetingen van landmeter Sebastiaen de Wieu 235,6 m². Dit zou er kunnen op wijzen dat het oorspronkelijk plan strikt werd gevolgd⁵⁹.

De bakstenen voor de fundatie werden op één last na, die door de Alveringemse jonker Francoys van Wijchuis werd geschonken⁶⁰, geleverd door Alaert Janssone en Joos de Vije⁶¹. Alle bakstenen werden per boot van de steenklamp nabij Nieuwpoort gehaald⁶².

58. De 'Meyboom' bevond zich aan de oostzijde van de Zuidstraat naast het huis op de hoek van de Klaverstraat (F. De Potter e.a., *Geschiedenis der stad ...*, I : 133; G. Dalle, Veurne op het einde van de zestiende eeuw, in : *De Gidsenkring*. Orgaan van de Westvlaamse Gidsenkring, 12, 1974, 3 : 3). In 1600/01 werd deze herberg geteisterd door een hevige brand (R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 40 f° 26r°).

Voor dit logement kreeg de waard van de 'Meyboom' Pieter Potel van de kasselrij 18 lb. pars. (R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 45 f° 26r° (1605-06)).

59. Voor deze omrekening van de in de kasselrijrekening opgegeven '301 roeden' en '38 voeten' hebben we ons logischerwijze opnieuw gebaseerd op de al eerder vermelde bepaling van het kasselrijbestuur dat het om oppervlaktematen gaat en dat 1 roede uit 10 voeten bestaat (R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 45 f° 26r° (1605-06)). Voor het opmeten van "alle de fondamente van het clooster vande Capuchynen", evenals van enig graafwerk nabij het Grote Markt ontving Sebastiaen de Wieu 7 lb. 10 s. pars. (R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 45 f° 25v° ((1605-06)).

60. Frans van Wychuis was heer van Fontigny en hield zijn verblijf in Alveringem, alwaar hij trouwens in het begin van de 17de eeuw het 'Hof van Wijckhuise' (thans het gemeentehuis van Alveringem) liet bouwen (zie A.-M. Delepierre e.a., *Bouwen door ...* : 34-37). Van 1615 tot 1617 was hij burgemeester-landhouder van de wet van de stad en kasselrij Veurne (De Potter e.a. 1873-75, I : 98). A.C.A., I, nr. 8502 bis. 1 Last = 20 viertel = 3.000 liter (B. Cox, *Vanden Tocht in Vlaenderen. De logistiek van Nieuwpoort, 1600*, De Walburg Pers, 1986 : 168); 1 scheepsplast = 1.920 liter (id. : 168). Bij de scheepsmetingen werd er omstreeks 1600 van uit gegaan dat 1 scheepsplast 4.000 pond (d.i. 1.974 kg) woog. Daar een scheepsplast gelijk is aan 2 meter³ zeewater, weegt 1 scheepsplast feitelijk 1.927 kg (id. : 156). Naar onze omrekeningen van de baksteenleveringen voor het Veurnse capucijnenklooster bestond 1 last bakstenen uit 9.900 stuks.

61. R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 45 f° 26v° (1605-06).

62. R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 45 f° 26v° (1605-06).

Meester Lieven Lucas, die behalve metselaar ook kalkbrander was, leverde de kalk en de kalkas voor de kalkmortel⁶³. Het gebruik van kalkmortel had tot gevolg dat in strenge wintermaanden vrijwel nooit gemetseld werd. Kalkspecie verhardde zeer langzaam, zodat het metselwerk bij onverwachts invallende vorst ernstige schade kon oplopen⁶⁴. Bij het aanbreken van de winter nam men dan ook steeds maatregelen om het onvoltooide metselwerk tegen de verwoestende werking van uitzettend ijs te beschermen. Het afdekken van het nat en nog niet verhard metselwerk gebeurde veelal met stro, riet en vorstzoden⁶⁵. Gewelven, die meestal slechts een halve steen dik waren en bijgevolg geen zware zoden konden torsen, werden met turfmoalm afgedekt⁶⁶. Ofschoon van dergelijk afdekkingsmateriaal voor Veurne niet direct melding gemaakt wordt, mag toch aangenomen worden dat ook bouwmeester Masseus zijn voorzorgen zal genomen hebben.

3.3. De eerste steenlegging

Intussen had op 14 september 1605 ter gelegenheid van de eerste steenlegging van de fundamenteen een plechtigheid plaats⁶⁷. In de Sint-Walburgakerk werd "een solemnele misse met musique" gevierd en hield de Ieperse bisschop Petrus Simons een sermoen. Daarna trok bisschop Simons in gezelschap van de abten Laurens Van den Berghe en Philips Van Damme van respectievelijk de Duinen- en de Sint-

63. De totale levering had een waarde van 871 lb. 4 s. pars. (R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 45 f° 26v° & f° 27v° (1605-06)). Het gebruik van kalkmortel bij de bouw van capucijnenkloosters was toen tamelijk recent. Tot omstreeks 1594 gebruikte men als mortel klei gemengd met zand. Mede hierdoor lieten de eerste kloosters qua stevigheid dan ook veel te wensen over (P. Hildebrand, *De Kapucijnen ...*, VIII : 191-192).

Kalkmortel is een mortel waarbij als bindmiddel kalk gebruikt werd. Als vul- of verschrallingsmiddel werd veelal zand toegevoegd. Na Wereldoorlog I werd voor metselwerk de kalk steeds meer door cement verdrongen (E.J. Haslinghuis, *Bouwkundige termen. ...* : 253 & 188).

Een bakstenen fundament is gewoonlijk opgetrokken in twee of meer muurblokken die telkens een kleזור terugspringen (idem : 135 & 377).

64. H. Janse, *Bouwers ...* : 31.

65. Stro werd ook gebruikt om vensters te dichten (E.J. Haslinghuis, *Bouwkundige termen. ...* : 349); idem : 297. De vorstzoden waren meestal veenzoden.

66. H. Janse, *Bouwers ...* : 88.

67. Soms vond de eerste steenlegging tweemaal plaats, een eerste maal voor de klooster en een tweede maal voor de kerk (P. Hildebrand, *De Kapucijnen ...*, VIII : 199). Dit was ondermeer het geval in Sint-Winoksbergen (idem, I : 363).

Niklaasabdij, de kanunniken van Sint-Walburga en de voltallige magistraat, vanuit het kapittelhuis van Sint-Walburga⁶⁸, dat aan de westzijde van de Noordstraat stond⁶⁹, processiegewijs naar de plaats waar het capucijnenklooster zou worden opgetrokken⁷⁰. Zoals gebruikelijk wijdde de Ieperse bisschop er de bouwgrond en legde hij er de eerste steen van de fundamenten die door meester Lieven Lucas werd gemetseld⁷¹. Aan de abt van de Duinenabdij kwam de eer toe de tweede steen met daaronder drie pistoletten te leggen⁷². De norbertijnenabt plaatste de derde steen, waaronder hij een gouden kroon neerlegde⁷³. Namens de magistraat legden de burgemeesters Robert de Courtewille en Elooi Mazin de vierde en de vijfde steen met daaronder telkens twee dubbele albertijnen⁷⁴. Ook Jossine Mazin,

68. In de bron spreekt men van de "cannesie", waaronder men zowel een kapittel van kanunniken of een kapittelhuis verstaat (J. Verdam, *Middelnederlandsch Handwoordenboek*, 's Gravenhage, 1932 : 281).

69. Het kapittelhuis bevond zich in de Noordstraat op de plaats van het huis nr. 14 (G. Dalle, Veurne op het einde van de zestiende eeuw, in : *De Gidsenkring*. Orgaan van de Westvlaamse Gidsenkring, 11, 1973, 2 : 7).

70. A.C.A., III, nr. 7031.

71. Hiervoor ontving deze "eenen dobbel albertijn". 1 dubbele albertijn = 10 lb. pars. (zie n. 74).

72. 1 pistolet = 1/2 pistool; 1 pistool (= 2 Spaanse escudo's) = 1 dubloen = 1 (Spaanse) dubbele ducaat (met de beeltenis van Ferdinand en Isabella) = 3 albertijnen = 15 lb. pars. (H. Fengler, G. Gierow & W. Unger, *Lexicon der Numismatik*, Berlijn, 1976² : 75 & 286; *Grote Winkler Prins Encyclopedie*, 1982, 18 : 156 & n. 152). Bijgevolg : 1 pistolet = 7 lb. 10 s. pars.

73. Een gouden kroon : werd in 1540 door Karel V geïntroduceerd met een gelijke waarde als de "couronne au soleil française". Vermoedelijk werd deze munt later een hele tijd niet meer geslagen, want door de ordonnantie van 14.08.1614 wordt de "écu ou couronne" opnieuw ingevoerd. Na 1621 was de 'kroon' met de 'dubbele souverain' en de 'souverain' één van de drie overgebleven goudmunten. De waarde van één 'kroon' bedroeg toen : 3 fl. 12 s. (H. Enno van Gelder & M. Hoc, *Les monnaies des Pays-Bas Bourguignons et Espagnoles, 1434-1713*, Amsterdam, 1960 : 75, 147 & 171).

74. Robert de Courtewille was op dat ogenblik burgemeester-landhouder van de commune en Elooi Mazin burgemeester-landhouder van de wet (F. De Potter e.a., *Geschiedenis der stad ...*, I : 95 & 98).

Voor de "vier dobbel albertijnen bij desen kelenaeere ghegheven in specie an mijnen heeren beide de burchmeesters deser stede ende casselrie" werd door de kasselrij 40 lb. pars. betaald (R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 45 f° 27r° (1605-06)). In het document, dat in het A.C.A. (I, 8502 bis) berust, spreekt men niet van telkens twee dubbele albertijnen, maar van tweemaal 20 lb. pars. Bijgevolg : 1 albertijn = 5 lb. pars. (of een dubbele albertijn = 10 lb. pars.). Dit wordt bevestigd door H. Enno Van Gelder & M. Hoc, *Les monnaies ...* : 146-147 en E.E. & V. Clain-Stefanelli, *Monnaies Européennes et monnaies Coloniales Américaines entre 1450 et 1789*, Parijs, 1978 : 165.

die als de stichteres van het klooster werd beschouwd, droeg letterlijk haar steentje met daaronder 7 lb. 10 s. pars. bij. Na haar volgden nog diverse andere notabelen, zodat de totale inleg 84 lb. pars. bedroeg ⁷⁵. Dit bedrag werd voor één derde verdeeld onder de delvers en voor tweederden onder de metselaars ⁷⁶. De stenen van de bisschop, de twee burgemeesters en Jossine Mazin waren van Avennesteen ⁷⁷ en waren door de schilder Franchoys Hoornebout met een capucijnenkruis beschilderd ⁷⁸. Elders droegen deze stenen dikwijls het wapenschild van de stichter of weldoener(s) ⁷⁹. Schilder Hoornebout maakte en schilderde tevens het grote houten capucijnenkruis ⁸⁰. Of dit kruis zoals te Oostende ⁸¹ pas ter gelegenheid van de eerste steenlegging of reeds bij de inbezitneming van het bouwterrein ⁸² - zoals dit doorgaans de gewoonte was - op dit terrein werd ingeplant, weten we niet.

75. Of zoals in de bron staat : 7 pond groten Vlaams (lb. gr. Vl.). 1 lb. gr. Vl. = 12 lb. pars. (P. Vandewalle, *Oude maten ...* : 66).

A.C.A., I, nr. 8502 bis. Zie ook P. Heinderycx, *Jaerboeken ...*, IV : 34-35.

76. A.d.S.B., doc. eind 18de eeuw; A.C.A., 8502 bis.

77. Avennesteen is een Noordfranse witte krijtsteen, afkomstig uit de streek van Avesnes-sur-Helpe dat 18 km ten zuiden van Maubeuge en 54 km ten zuidoosten van Kamerijk (Cambrai) ligt. Deze steen, die veelal in de onderaardse groeven in het Kamerijkse gewonnen werd, werd sinds de 15de eeuw in Vlaanderen voornamelijk voor fijn beeldhouwwerk aangewend.

78. Van de 15de tot het einde van de 17de eeuw woonde en werkte er in Gent een bekende kunstenaarsfamilie Horenbout (U. Thieme & F. Becker, *Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart*, Leipzig, 1908-50, 17 : 508-509). Of de hier vermelde Franchoys Hornebout hieraan verwant was, weten we niet.

79. Dit was bijvoorbeeld het geval in Kortrijk (P. Hildebrand, *De Kapucijnen ...*, V : 251).

80. Het 'capucijnenkruis' : een houten afbeelding van het teken van de verlossing, zoals in processies en bij andere gelegenheid vóór de groep kloosterlingen werd uitgedragen. Het kruis droeg geen Christusfiguur, maar wel de lijdenswerktuigen, namelijk de lans, de spons op een lange steel en soms ook de doornenkroon en geselroeden. De wijding van het kruis gebeurde vooraleer men het als teken van inbezitneming op het bouwterrein plantte (P. Hildebrand, *De Kapucijnen ...*, VIII : 198). R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 45 f° 26r° (1605-06).

81. P. Hildebrand, *De Kapucijnen ...*, I : 263-264.

82. Dikwijls ging dit ook met een kleine plechtigheid gepaard (P. Hildebrand, *De Kapucijnen ...*, VIII : 198).

4. De bovenbouw

4.1. De aanbestedingen

Na de voltooiing van de fundatiewerken omstreeks (vermoedelijk) eind november 1605 beraadslaagden enkele Veurnse gezagdragers in overleg met broeder Masseus en de stadsopzichter Pierin over de intussen ontvangen inschrijvingen op de hout- en de ijzerleveringen, het "uppermatsement" en het timmerwerk⁸³. Ten behoeve van deze openbare aanbestedingen had men vooraf voor alle nodige leveringen en uit te voeren werken een "quaerte" met alle voorwaarden opgemaakt⁸⁴ en vervolgens naar de omliggende steden opnieuw boden uitgestuurd om er aanbestedingsbiljetten aan te plakken⁸⁵.

Op 15 maart 1606 werd het metselwerk uiteindelijk voor 5 lb. pars. per roede toegekend aan Guillaume Mortru, een metselaar uit Armentiers⁸⁶. Na de zomer van 1606 treffen we deze metselaar uit Armentiers echter niet meer op de capucijner werf aan. Had men hem maar een deel van het "uppermatsement" toegekend? De verloren gegane "quaerte" of aanbestedingsbiljetten hadden hieromtrent uitsluitel kunnen geven. Hoe dan ook, vanaf het najaar 1606 ston-

83. Voor de houtleveranties gebeurde dit op 22 december 1605 en op 3 januari 1606, voor het metselaars- en timmerwerk ondermeer op 8 maart 1606 en voor de leveringen van het nodige ijzermateriaal op 22 maart 1606. Deze onderhandelingen kostten de kasselrij 76 lb. 10 s. pars. (R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 45 f° 27r° & v° (1605-06)).

84. R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 45 f° 27r° (1605-06).

85. Voor de aanbestedingen van het houtwerk werd Olivier Bouc naar Nieuwpoort en Diksmuide gestuurd, waarvoor hij 3 lb. 12 s. pars. ontving. Naar Hondschote, Sint-Winoksbergen en Steenvoorde werd Joos De Smet gezonden, die voor zijn vier dagen verlet 9 lb. 12 s. pars. uitbetaald kreeg. Voor een vergoeding van 7 lb. 10 s. pars. trok Jan Maes naar Ieper, Belle en Poperinge (R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 45 f° 26v° (1605-06)).

Voor de aanbestedingen van het metselaarswerk trokken Pieter Lopens en Leynaert De Raet naar Nieuwpoort, waarvoor ze respectievelijk 4 lb. 4 s. pars. en 1 lb. 17 s. pars. ontvingen. Intussen reisden Jan Colenbier, Joos De Smet en Jan Maes respectievelijk naar Ieper en Belle (voor 9 lb. 12 s. pars.), Hondschote en Sint-Winoksbergen (voor 4 lb. pars.) en Diksmuide (voor 1 lb. 16 s. pars.) (R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 45 f° 27v° (1605-06)).

86. In de kasselrijrekeningen wordt Guillaume Mortru ook wel eens aangeduid als Guillaume Montreu. A.C.A., I, 8502 bis; R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 45 f° 28r° (1605-06). Zijn goedkoopste inschrijving werd door de kasselrijmagistraat bedacht met 48 lb. pars. wijn (R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 45 f° 28r° (1605-06)).

den voornamelijk Colaert Vander Almeyne en Alaert Lucas voor het metselwerk in⁸⁷. Het timmerwerk werd opgedragen aan Victor Patvoort⁸⁸, doch verder zal blijken dat Jan Pruvoost en Jan de Goe - door onderaanneming ? - het leeuwedeel in het "hantwerck van de timmeragie" voor hun rekening namen⁸⁹. Voor de levering van al het ijzerwerk werd op 22 maart 1606 met de smid Guillaume van Eede een overeenkomst afgesloten⁹⁰. De levering van al het nodige gezaagde hout werd aanbesteed aan Adriaen Vandewalle, Niclays Morel, Pieter Woesten, Clays Steven, Marcx Capoen en Jan Valcke⁹¹. De eerstgenoemde bleef echter wel eens in gebreke door niet tijdig het nodige materiaal te leveren, waarvoor hij dan ook op het matje geroepen werd⁹².

4.2. De ruwbouw (graf. 1)

Nadat in de herfst van 1605 de fundamenten waren gemetseld, ontspan er zich op de capucijner bouwwerf na de winter van 1605-06 een grote bedrijvigheid. Samen met zijn metselaarsgezellen metselde Guillaume Mortru er volop aan de bovenbouw van het capucijnenstift, terwijl metselaarsdienders in manden de nodige bakstenen aanbrachten. Om de manden te vullen plaatsten de dienders ze doorgaans op een driepoot, zodat ze op manshoogte opgenomen konden worden⁹³. In Veurne kocht men daartoe van timmerman Jan de Goe vier vierkante schragen van Oosters hout⁹⁴. Wellicht gebruikten Guillaume

87. "De zelve over de wijn bij hemlieden ghewonnen van tselve werck neerst in ghestelt thebben bij de quaerte besproken — 24 lb. pars." (R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 47 f° 31v° (1607-08)).

88. Omwille van zijn goedkoopste inschrijving ontving timmerman Patvoort in een wijngift ter waarde van 84 lb. pars. (R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 45 f° 28r° (1605-06)).

89. Blijkt uit de betalingen voor hun werk (zie verder).

Volgens het dokument nr. 8502 bis (A.C.A.,I) werd het direkt aan Jan Provoost toegekend, doch we moeten er dienaangaande wel op wijzen dat dit dokument dagtekt van na 1609.

90. R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 45 f° 27 v° (1605-06).

91. R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 46 f° 26v° (1606-07).

92. R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 46 f° 49v° (1606-07).

93. H. Janse, *Bouwers ...* : 88.

94. De prijs van deze schragen bedroeg 12 lb. pars. (R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 48 f° 27v° (1608-09)). Zie F. Van Tyghem, *Op en om de middeleeuwse bouwwerf. De gereedschappen en toestellen gebruikt bij het bouwen, van de vroege middeleeuwen tot omstreeks 1600. Studie gesteund op beeldende, geschreven en archeologische bronnen*, Brussel, 1966, I : 138-140.

Mortru en zijn metselaars deze schragen ook als steiger om half-hoge gedeelten van de muren te metselen en/of te berapen⁹⁵.

De metselwerken vorderden dermate dat reeds in de zomer van 1606 stellingen werden gebouwd⁹⁶. Tegen het einde van de zomer hadden Guillaume Mortru en zijn werklui 458,93 m² gemetseld⁹⁷.

De timmerlieden waren ook van meetaf aan op de bouwwerf aanwezig. Vóór de zomer van 1606 hadden Jan Provoost en Jan de Goe reeds iets minder dan 1/10 van alle timmerwerken uitgevoerd⁹⁸. Victor Patvoort, aan wie het timmerwerk in feite was toegekend, nam een bescheidener deel van de werken voor zijn rekening⁹⁹. De vroege verschijning van de schaliedekker Eloy de Croock bleef beperkt tot een levering van wat lood, soldeer en schalienagels en wat voorbereidend "hantwerck"¹⁰⁰.

Vanaf het najaar van 1606 tot het voorjaar van 1610 stonden de metselaars Colaert Vander Almeyne en Alaert Lucas bijna ononder-

95. A.L.J. Van de Walle, *Het bouwbedrijf ...* : 80; F. Van Tyghem, *Op en om de middeleeuwse bouwwerf ...*, I : 194-195.

96. In het voorjaar van 1607 waren deze reeds aan herstellingen toe.

97. In de kasselrijrekening van 1606-07 (R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 46 f° 26v°) is sprake van 594 roeden 10 voeten (in feite bedoelt men vierkante roeden en voeten). Daar men hier veelal één vierkante roede gelijk stelt aan tien vierkante voeten, zijn we voor onze omzetting in m² ook hiervan uitgegaan. Voor deze werken werd Guillaume Mortru in twee schijven betaald. Voor de werken uitgevoerd in de lente van 1606 ontving hij 632 lb. pars. (R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 45 f° 28r° (1605-06)) en voor de werken die na 1 mei 1606 werden verricht, werd hem 2338 lb. 10 s. pars. betaald (R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 46 f° 26v° (1606-07)).

98. Of voor 300 lb. pars. (R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 45 f° 28r° (1605-06)). Over het ambacht van de Veurnse timmerlieden is zo goed als niets geweten, behalve dat de oudste vermelding van dit ambacht - volgens F. De Potter e.a. (*Geschiedenis der stad ...*, II : 26) - van 1497 zou dateren.

99. Voor drie timmerwerken en drie houtleveringen in 1605-06 kreeg Victor Patvoort in het totaal 230 lb. pars. Een deel van het uitgevoerde timmerwerk betrof echter niet het capucijnensticht, maar hun tijdelijke woonst die hun door de Veurnse Zwarte Zusters ter beschikking gesteld werd (R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 45 f° 25v° & 27v°). Een andere karwei en houtlevering kostten de kasselrij in 1606-07 31 lb. 15 s. pars. (R.A.B., idem, nr. 46 f° 27r°).

100. Voor dit alles ontving hij 22 lb. 12 s. pars. (R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 45 f° 27v° (1605-06)). Over het ambacht van de schaliedekkers is tot nog toe niets geweten.

broken in voor het "uppermatsement"¹⁰¹. Van maart tot mei 1608 werden zij hierin bijgestaan door Lieven Lucas en zijn metselaarsgezellen¹⁰². Over wat het werk van Colaert Vander Almeyne en Alaert Lucas precies inhield, lichten de rekeningen ons nauwelijks in. De weinige gegevens betreffen het metselen van 130,25 m² muur¹⁰³, het maken van "ingehouwen steen"¹⁰⁴ en het bouwen van twee welbepaalde muren. De ene muur had een oppervlakte van 112 m² en reikte in het westen aan de hoge muur van Pieter Arnoult en in het oosten aan de muur van Gillis Ogier¹⁰⁵. De andere muur, met een oppervlakte van 36,72 m², bevond zich achter de ziekenkamer in het klooster¹⁰⁶.

De timmerlieden Jan Pruvoost en Jan de Goe zaten intussen evenmin stil. Vanaf de zomer van 1606 tot en met de lente van 1608 verrichtten zij voor niet minder dan ongeveer 3.095 lb. 10 s. pars. timmerwerken¹⁰⁷. Daarmee was meer dan drie vierde van alle timmerwerk uitgevoerd. De resterende timmerwerken voerde timmerman Victor Patvoort grotendeels tussen half mei 1608 en half

101. Voor hun metselwerk ontvingen zij in totaal 2.448 lb. 16 s. pars. (R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 46 f° 27v° (1606-07); id., nr. 47 f° 31v° (1607-08); id., nr. 48 f° 28r° (1608-09); id., nr. 49 f° 29v° (1609-10)). Zoals we reeds aanhaalden, was het metselwerk van de ruwbouw in feite aan Guillaume Mortru toegekend.

102. Meester-metselaar Lucas ontving hiervoor 123 lb. 14 s. pars. In mei 1608 werkte hij samen met één van zijn metselaarsdienders nogmaals anderhalve dag in het klooster. Hiervoor werd hem 4 lb. 4 s. pars. uitbetaald. (R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 47 f° 31v° & 32v° (1607-08)).

103. Of 168,5 (vierkante) roeden, waarbij - zoals in de bron gespecificeerd wordt - 1 roede = 10 voeten (R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 47 f° 31v°). Voor dit metselwerk, dat in juni-juli 1607 werd uitgevoerd, ontvingen ze 738 lb. 5 s. pars. (d.i. 4 lb. 10 s. pars. per roede).

104. Deze karwei werd in augustus of september 1607 uitgevoerd en kostte de kasselrij 25 lb. pars. (R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 47 f° 31v° (1607-08)).

105. In de kasselrijrekening (R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 48 f° 28r° (1608-09)) wordt als oppervlakte 140 (vierkante) roeden opgegeven. Een vierkante roede werd opnieuw gelijkgesteld met tien vierkante voeten. Deze muur werd in 1608-09 tegen 2 lb. 8 s. pars. per roede gebouwd en kostte de kasselrij aldus 133 lb. pars.

106. Of 47,5 (vierkante) roeden (1 vierkante roede = 10 vierkante voeten). Voor het bouwen van deze muur tegen 2 lb. 6 s. pars. de roede ontvingen ze uit de kasselrijkas 133 lb. pars. (R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 49 f° 29v° (1609-10)).

107. Daarin zijn evenwel twee houtleveringen verrekend. R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 46 f° 26v° & 27r° (1606-07); idem, nr. 47 f° 30v° (1607-08).

mei 1610 uit¹⁰⁸. In de herfst van 1610 legde hij, tussen zijn werk in het pesthuis door, de laatste hand aan het timmerwerk in het klooster¹⁰⁹. Concrete gegevens over het timmerwerk van Pruvoost, de Goe en Patvoort moeten we evenwel ontberen.

Ofschoon de schaliedekker Eloy de Croock reeds in de lente van 1606 op de capucijner bouwwerf verscheen, ging het kasselrijbestuur pas in de zomer of het najaar van 1606 voor het eigenlijke "schaelliewerck ende tegheldecken" van het capucijnenstift met Servaes Boudraen een engagement aan¹¹⁰. Daar de metsel- en timmerwerken eind 1606 dermate gevorderd waren kon Servaes Boudraen in het voorjaar van 1607 reeds de eerste schaliën en daktegels leggen. Omdat hiermee een belangrijke fase in de voltooiing van het nieuwe klooster werd ingezet, kreeg hij hiervoor een gratificatie van 10 lb. pars.¹¹¹. Vanaf dat ogenblik was hij tot eind 1608 / begin 1609 bijna ononderbroken op de capucijner werf aanwezig¹¹². De defini-

108. Gedurende twee dagen werd hij daarin bijgestaan door de timmerman Maerten Pauwels, die daarvoor 3 lb. 12 s. pars. ontving (R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 48 f° 27v° (1608-09)). Voor deze werken, met inbegrip van twee houtleveringen, ontving Victor Patvoort 847 lb. 5 s. 6 d. pars. (R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 48 f° 27v° (1608-09); id., nr. 49 f° 29v° (1609-10)).

109. Hiervoor werd Victor Patvoort samen met de timmerwerken aan het pesthuis vergoed (R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 50 f° 27v° (1610-11)) (zie F. Becuwe, *De bouw van het pesthuis der kapucijnen in Veurne (1610-1611)*, in : *Biekorf*, 1991 : 121-127).

110. Ter bezegeling van deze overeenkomst werd hem voor 15 lb. pars. wijn geschonken (R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 46 f° 28r° (1606-07)).

111. "Den selven es toegeheleyt jnt leggen vanden eerste teghelen ende schaliën int voornoemde clooster — 10 lb. pars." (R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 45 f° 28r° (1606-07)). Zie over deze geplogendheid H. Janse, *Bouwers ...* : 34, A.L.J. Van de Walle, *Het bouwbedrijf ...* : 43-44 en P. Hildebrand, *De Kapucijnen ...*, VIII : 239.

112. In de lente van 1607 werkte hij samen met een "cnap" en een "dyender" een goeie 58 werkdagen. Hun dagloon bedroeg respectievelijk 50, 36 en 28 s. pars. De totale loonkost van dit werk liep aldus op tot 335 lb. 6 d. pars. (R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 46 f° 28r° (1606-07)). In de zomer van 1607 en het voorjaar van 1608 werd het werk door hem en enkele knechten deels tegen dag- en deels tegen stukloon voortgezet. Voor de "dachueren van hem en zijne cnapen ghewrocht thebben" kreeg hij 269 lb. 16 s. 6 d. pars. (R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 47 f° 31v° - f° 32r° (1607-08)). Voor de werken die zij tegen stukloon uitvoerden, betaalde de kasselrij hun 527 lb. 10 s. pars., plus een toeslag van 50 lb. pars. voor meerwerken (R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 47 f° 32r° (1607-08)). Tussen mei 1608 en mei 1609 werd hem voor bewezen diensten en een levering soldeer 70 lb. 1 s. 6 d. pars. betaald (R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 48 f° 27v° (1608-09)).

tieve voltooiing liet evenwel op zich wachten tot de herfst van 1610, toen Servaes Boudraen volop aan het werk was in het pesthuis¹¹³. De schaarse concrete gegevens over de dakwerken betreffen de kerk, de sacristie, de "sepultiereganck" en het torentje van het capucijnenklooster die door schaliedekker Boudraen en zijn gezellen werden gedekt aan 10 lb. pars. per roede¹¹⁴. Teneinde hem hiervoor te kunnen vergoeden gaf het kasselrijbestuur aan de landmeters Sebastiaen de Wieu en Franchoys Zoete opdracht deze daken op te meten. Op basis van hun bevinding dat Servaes Boudraen met zijn werklui een dakoppervlak van 799,2 m² had gedekt¹¹⁵, werd hem 527 lb. 10 s. pars. uitbetaald. Omdat hierbij met enkele onvoorziene werken geen rekening was gehouden, gaf men hem op zijn verzoek nog een toeslag van 50 lb. pars. Samen met zijn knechten had hij immers aan het torentje bijkomende werken uitgevoerd en was hij gedurende twaalf dagen bezig geweest met het "hernaeghelen ende inne schicken" van het schaliedak van de kerk¹¹⁶.

Ondanks zijn betrachtingen om binnen de stad uit vrees voor brandgevaar zoveel mogelijk strodaken door harde daken te laten vervangen¹¹⁷, contacteerde de magistraat in de zomer van 1608 de strodekker Franchoys de Wynter om met zijn werklieden een gebouwtje

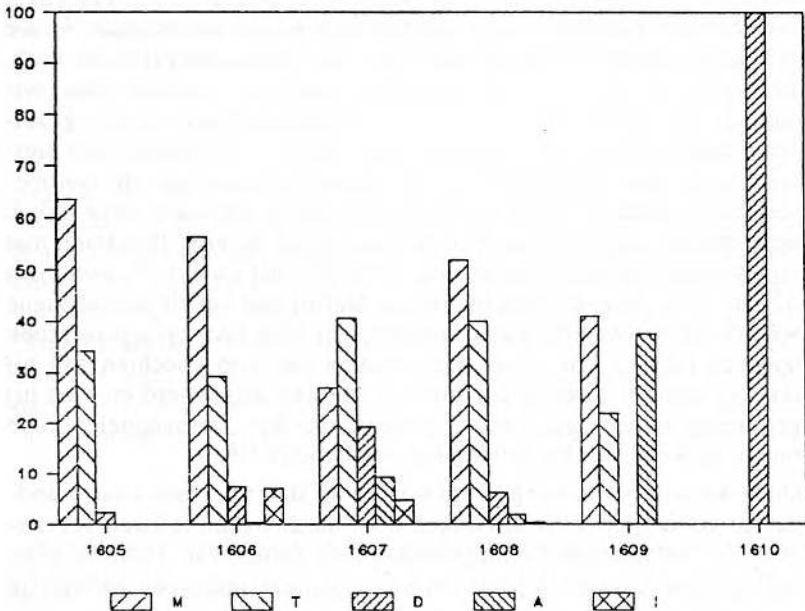
113. Voor deze laatste karwei kreeg hij 25 lb. 11 s. pars. (R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 50 f° 27v° (1610-11)).

114. Met "sepultiereganck" wordt de pandgang bedoeld. Het was immers een gewoonte voorname kloosterlingen in de pandgang te begraven. Met het kloostertorentje werd ongetwijfeld het dakruitertje op het kerkdak bedoeld. Volgens P. Hildebrand (*De Capucijnen ...*, VIII : 239) verzezen in de Vlaamse ordeprovincie pas na het eerste kwart van de 17de eeuw geleidelijk torentjes op de kloosterkerken. Veurne was hierop derhalve een uitzondering. Dat ook Ieper een uitzondering vormde, lag aan het feit dat de Ieperse capucijnen in een reeds bestaand klooster, in casu dat van de augustinessen van St.-Catharina, hun intrek hadden genomen (idem, V : 318). De inplanting van het dakruitertje op de overgang van de eigenlijke kerk en het koor stond in functie van het klokje dat de capucijnen moesten laten luiden zonder de eigenlijke kerk te betreden (idem, VIII : 238-240).

115. Omrekening van de in de kasselrijrekening van 1607-08 (R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 47 f° 32r°) vermelde oppervlakte van "tweevijftigh troeden ende drije vyerendeel troedts ... vande roede van xiiij voeten vycercant".

116. R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 47 f° 32r° (1607-08).

117. F. Becuwe, *De capucijnen en de brand in het Veurnse Smissestraatje in 1657. Een bijdrage tot de grondinname- en bouwgeschiedenis van het Veurnse capucijnenstift, in: Getuigen in Polderklei. Huldeboek dr. historicus Godgaf Dalle*, Veurne, 'de rode bles', 1990 : 10.



Graf. 1. - Spreiding van de diverse bovenbouwwerken over de verscheidene bouwjaren. M = metselwerk T = timmerwerk D = dakwerk A = afwerking I = inrichting

met gluy te bedekken. Voor de gluilatten¹¹⁸, bindroeden¹¹⁹ en tenen¹²⁰ die hij daarbij nodig had, stond hij zelf in¹²¹.

118. A.N. voor 'gloy latten'. Gluy of gloy is stro voor dakbedekking (E.J. Haslinghuis, *Bouwkundige termen ...* : 150; M. Devos, H. Ryckeboer & J. Van Keymeulen, *Woordenboek van de Vlaamse Dialecten. II. Niet-agrarische vaktalen. 2. De strodekker*, R.U. Gent, Seminarie voor Vlaamse Dialektologie, Tongeren, 1982 : 9-10).

119. A.N. voor 'bantroe(de)n'. Zie M. Devos e.a., *Woordenboek ...* : 13.

120. Of draden of leggarden (E.J. Haslinghuis, *Bouwkundige termen ...* : 298) : A.N. voor het in onze bron gebruikte 'wissels'. L.L. De Bo (*Westvlaamsch Idioticon*, Brugge, 1873 : 78) spreekt van : bandwissen of bindwissen, d.z. wissen of tenen om iets te binden. Zie ook M. Devos e.a., *Woordenboek ...* : 13.

121. Voor het handwerk en de levering ontving hij 42 lb. 8 s. pars. (R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 48 f° 27v° (1608-09)).

4.3. De afwerking (graf. 1)

Tegen eind 1606 was de bouw van het Veurnse klooster al ruim opgeschoten. De schaliedekker Servaes Boudraen kon zich trouwens van begin 1607 af bijna onafgebroken wijden aan de hem aanbestede dakwerken. Hij werd als het ware op de voet gevolgd door de metselaar-stucadoor Colaert Vander Almeye die in de lente van 1607 in het Veurnse klooster reeds de eerste pleister- en witerwerken uitvoerde. Voor het pleisteren en witten van enkele kloostermuren ontving hij 10 lb. 8 s. pars. ¹²². Ofschoon de bronnen er geen gewag van maken, kregen ongetwijfeld ook nog andere muren een pleister- en witselbeurt. De hoeveelheid gebluste kalk die Claeys de Wynter leverde, bedroeg trouwens maar liefst 125 razieren ¹²³. In de zomer of het najaar van 1607 werden de cellen bepleisterd met leem die door Jan de Vey werd geleverd ¹²⁴. Vermoedelijk stond Colaert Vander Almeye daar opnieuw voor in. Omtrent die tijd was hij immers als metselaar nauw betrokken bij de bouw van het klooster. Eind 1607 of begin 1608 werd de capucijnenkerk bepleisterd. "Omme inde mortel te doen tot het plaesteren vande kercke" leverde Caerel Zaverij 27 pond haar, waarvan 4 pond wit koehaar ¹²⁵.

In 1607 metselden Guillaume Mortru en zijn knechten het hoofdaltaar. Ter gelegenheid van het leggen van de eerste steen werden zij getraceerd op een ton bier ¹²⁶.

Eind 1607 of begin 1608 zette de glazenier Cornelis Van de Bussche Frans glas-in-lood in de vensters van de "kercke ende cappelle" ¹²⁷. Elders in het klooster - vermoedelijk in de keuken ¹²⁸ - bracht deze

122. R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 46 f° 29r° (1606-1607).

123. Onder 'gebluste kalk' verstaat men kalk die na het branden met water vermengd wordt, waardoor uit calciumoxyde calciumhydroxyde ontstaat (E.J. Haslinghuis, *Bouwkundige termen ...* : 59). Voor de gebluste kalk werd 100 lb. pars. betaald (R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 46 f° 27v° (1606-07)).

124. Voor "een cogghe leem aerde dienende tot tpleisteren vande cellen" ontving Jan de Vey 8 lb. pars. (R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 47 f° 31r° (1607-08)).

125. Voor deze levering ontving Zaverij 6 lb. 15 s. pars. of 5 s. pars. per pond (R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 47 f° 32v° (1607-08)). Koe- of paardehaar voegde men aan de kalkmortel toe om de cohesie van de pleister te vergroten.

126. R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 46 f° 29r° (1606-07).

127. Betreffende het gereedschap van glazenmakers zie H. Janse, *Bouwers ...* : 92-93.

128. Vanaf 1597 werden glasvensters getolereerd in de kerk (met inbegrip van het koor en de sacristie) en de keuken (P. Hildebrand, *De Kapucijnen ...*, VIII : 212).

glazenier nog "zekere nyeuwe glaseveynsters" aan¹²⁹. Met het glas dat ten behoeve van het stift geleverd werd, konden evenwel niet alle vensteropeningen gedicht worden. Men mag dan ook aannemen dat, zoals dit in het begin van de 17de eeuw in de capucijnenkloosters trouwens gebruikelijk was, verscheidene vensters nog met papier afgedekt werden¹³⁰.

Ongeveer gelijktijdig daarmee legde de kasseilegger Pieter Pottel in het capucijnenklooster een "zekere nyeuwe calsijs". Mogelijk wordt hiermee het looppad in de pandhof bedoeld¹³¹.

Met de 720 vaten Valensijns berd die door de Gentse koopman Jan de Crop werden geleverd, werd de kapel in de zomer van 1608 van een houten (ton-)gewelf voorzien¹³².

Nog in 1608 maakten Franchoys de Mey en Nicolais Verhaghe in het klooster twee toiletten¹³³. Of ze zich allebei op het gelijkvloers bevonden, weten we niet. Toiletten op de bovenverdieping waren in capucijnenkloosters alvast niet uitzonderlijk.

Ten behoeve van de watervoorziening werd in 1609 in het klooster een waterpomp geïnstalleerd. De Brugse loodgieter Jan de Brouwere leverde het lood en de toebehoren van deze pomp¹³⁴. Waar deze

129. Voor het inzetten en verloten van al deze glasvensters, evenals voor het door hem geleverde glas ontving Van de Bussche 333 lb. 8 s. pars. (R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 47 f° 32r° (1607-08)).

130. In het capucinessenklooster te Sint-Omaars werden in 1614 alle glasramen van het herenhuis waarin dit stift was ondergebracht, door "fenêtres de papier" vervangen (G. Coolen, *Rituel des Capucines de Saint-Omer*, in: *Bulletin trimestriel de la Société Académique des Antiquaires de la Morinie*, XIX, 1961, 366 : 422).

131. Voor dit werk en het leggen van een stuk kasseiweg aan de Westpoort ontving Pottel 76 lb. 10 s. pars. Beide stukken kasseiweg werden door de landmeter Sebastiaan de Wieu opgemeten en hadden een totale oppervlakte van 25 1/2 (vierkante) roeden. De prijs die per roede aan kasseilegger Pottel werd betaald, bedroeg 3 lb. pars. (R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 47 f° 32r° (1607-08)).

132. De bronnen spreken van "den verheemele vande cappelle" (R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 48 f° 27v° (1608-09)). Daar Victor Patvoort omtrent die tijd in het klooster allerlei timmerwerken uitvoerde, nam hij vermoedelijk ook het houten gewelf van de kapel voor zijn rekening.

133. Franchoys de Mey ontving hiervoor, de delfwerken inbegrepen, 8 lb. 16 s. pars. (R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 48 f° 28r° (1608-09)). Voor dit en voor andere werken die Nicholais Verhaghe samen met Chrispiaan Kyck in het klooster uitvoerde, werd 24 lb. 8 s. pars. betaald (R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 48 f° 28r° (1608-09)).

134. De kasselrij betaalde hem hiervoor 162 lb. pars. (R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 49 f° 29v° (1609-10)).

precies opgesteld werd, wordt evenmin aangegeven. Doorgaans stond er een waterpomp in de keuken, het washuis en de voorraadkamer van de kok. Behalve om zich voor allerlei doeleinden van water te voorzien dienden deze waterpompen in sommige gevallen ook om natte kelders droog te houden. Gezien de zandige ondergrond van de kloostersite zullen de Veurnse capucijnen hiervan wel geen last gehad hebben.

Om zich van het nodige drinkwater te voorzien legde men in de kloostertuin veelal ook een vijver aan of werd er een verbinding met een bestaande bron, beek of rivier gezocht¹³⁵. In Veurne groef men vermoedelijk in augustus of september¹³⁶ 1607 een waterput¹³⁷. Om deze waterdicht te maken gebruikte men vier tonnen tras¹³⁸. De touwslager Jacques de Fevere leverde het touw om water op te halen¹³⁹. In 1615 metselden de meester-metselaars Jacques Vanden Almeyne, Allaert Lucas en Maillaert Ghyselynck net zoals te Ieper en te Oudenaarde in het midden van de kloostertuin nog een tweede waterput¹⁴⁰.

Enkele jaren na de voltooiing van de bouw van het capucijnenklooster pakte de "schipwercker" Carel Valmaere tegen een vergoeding van 7 lb. 18 s. pars. de houten dakgoten met teer¹⁴¹.

135. P. Hildebrand, *De Kapucijnen ...*, VIII : 202.

136. In deze maanden staat het grondwater het laagst.

137. Waar deze gesitueerd moet worden, weten we niet.

138. R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 47 f° 32v° (1607-08). Tras is een hydraulische toeslag van fijn gemalen of gestampte tufsteen (E.J. Haslinghuis, *Bouwkundige termen* : 364; H. Janse, *Bouwers ...* : 58). Sedert het begin van de 16de eeuw wordt in Nederland tras als "sement" aangeduid (E.J. Haslinghuis, *Bouwkundige termen ...* : 90).

139. R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 47 f° 32r° (1607-08).

140. P. Hildebrand, *De Kapucijnen ...*, V : 322 & 240; R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 55 f° 25v° (1615-16).

141. R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 53 f° 26r° (1613-14). Zie A.L.J. Van de Walle, *Het bouwbedrijf ...* : 68. Pik of pek is een zwarte, kleverige en zeer brandbare stof, die achterblijft als men teer distilleert. R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 53 f° 26r° (1613-14).

4.4. De binneninrichting (graf. 1)

In het voorjaar van 1607 hingen timmerman Jan Provoost en zijn werklieden in het dakruitertje op de Veurnse capucijnenkerk het klokje¹⁴². Zoals gebruikelijk bij een dergelijke gebeurtenis kregen zij hiervoor een fooi van 10 lb. pars.¹⁴³. De klok met "clippele" en "thoof met tyzerwerck" werden in Rijsel bij de koopman Niclays de Vingne gekocht tegen de prijs van 195 lb. 14 s. pars.¹⁴⁴. Ze woog 74 kg¹⁴⁵ en beantwoordde daarmee aan de richtlijnen in de orde-constituties¹⁴⁶. Op de klok pronkte naar een ontwerp van meester-schilder Franchoys Hoornebout het gegoten wapen van de grote meenas, de stad en kasselrij Veurne¹⁴⁷.

Terzelfdertijd begon men de capucijnenkerk en -kapel in te richten. In het voorjaar van 1607 bracht schipper Franchoys Gallyot "den burt vanden outaer"¹⁴⁸ van de kloosterkapel vanuit Ieper naar Veurne¹⁴⁹. In de zomer van hetzelfde jaar maakte schrijnwerker Franchoys Poucke de "cassynne van het verhemsel" boven het hoogaltaar¹⁵⁰, die met

142. In totaal ontving Jan Provoost daarvoor 10 lb. pars. (R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 46 f° 27r° (1606-07)).

143. R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 46 f° 27r° (1606-07).

144. R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 46 f° 29r° (1606-07). Voor het vervoer van Ieper naar Veurne stond de schipper Franchoys Gallyot in (R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 46 f° 28r° (1606-07)). Over het vervoer van deze klok van Rijsel naar Ieper hebben we geen gegevens.

145. Of 148 pond (R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 46 f° 29r° (1606-07)).

146. Deze stelden dat het kerkklokje niet meer dan 75 kg (of 150 pond) mocht wegen (P. Hildebrand, *De Kapucijnen ...*, VIII : 238).

147. Meester-schilder Franchoys Hoornebout had daartoe dit wapen op een stuk perkament geschilderd en naar Rijsel gezonden. Hiervoor ontving hij 40 s. pars. (R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 46 f° 29r° (1606-07)).

148. Met "den burt" wordt - vermoedelijk - het altaarblad bedoeld.

149. Voor het vervoer van het altaarblad, de hogergenoemd kerkklok en andere benodigheden zoals een mand aardewerk en 9 vierkante stenen, ontving schipper Gallyot 12 lb. pars. (R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 46 f° 28r° (1606-07)).

150. Een "cassynne" is een vast sterk raamwerk waarin iets geplaatst of gehangen wordt (L.L. De Bo, *Westvlaamsch ...* : 497); met "verhemsel" ("verhemelsel") wordt de hemel boven een bed, een troon, een preekstoel of - zoals hier - een altaar bedoeld (Idem, II : 1265). R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 47 f° 32r° (1607-08).

ongeveer 12 m fijn "raeu lijnwaet" werd bekleed¹⁵¹. Voorts maakte hij nog een lezenaar voor op het hoofdaltaar en vier "afluycxsels met pilaeren", waaronder dat van het hoogaltaar en dat van de kapel¹⁵². De twee andere "afluycxsels met pilaeren" plaatste men samen met twee voorraadkastjes naast het hoogaltaar¹⁵³. Voor in de kerk maakte hij een "pekstael omme het water in te doen suweeren"¹⁵⁴. De "figure van Ste. Pieter" werd eveneens door hem "besleghen"¹⁵⁵.

De schipper Benedictus de Vos bracht vanuit Ieper een tabernakel en een wijwatervat mee¹⁵⁶. In 1613 zou meester-schrijnwerker Jacques Otgheer¹⁵⁷ voor de capucijnenkerk tegen de prijs van 15 lb. pars. nog een tweede "tabernakelken van trusten vanden Heylighen Sacramente" maken¹⁵⁸. Ter versiering van de kerk en de kapel schonken jonkvrouw Jossine Mazin en Philip de Mol een beeld voor respectievelijk het hoofdaltaar en het altaar in de kapel. Door de priester Petrus de Groote werd een kelk geschonken¹⁵⁹.

Net zoals in de parochiekerken stonden er in de vroeg-17de-eeuwse capucijnenkerken doorgaans enkel rondom houten treden en enkele

151. Of 17 ellen. Voor dit linnen werd aan de weduwe van Jan Loppens 18 lb. 14 s. pars. betaald; de prijs voor één el bedroeg 12 s. pars. (R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 47 f° 32r° (1607-08)). "Raeu lijnwaet" : niet gebleekt lijnwaad (L.L. De Bo, *Westvlaamsch ...* : 915).

152. Wat de lezenaar betreft, spreekt onze bron over een "stappeel" ("stapeel"), d.i. een lessenaarje waarop het misboek of het Evangelie ligt op het altaar (L.L. De Bo, *Westvlaamsch ...* : 1089).

153. Onze bron spreekt van "schraepraeykens". Een "schaepraey" ("schaprede", "schaprade" of "schap(e)ra") is een rek of kast voor vaatwerk, een potten- of voorraadkast (J. Verdam, *Middelnederlandsch ...* : 513).

154. Wat daarmee bedoeld werd, wisten we niet te achterhalen.

155. Voor al deze karweien ontving hij uit de kasselrijkas 135 lb. pars. (R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 47 f° 32r° (1607-08)).

156. Voor het vervoer van het tabernakel werd 45 s. pars. betaald (R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 47 f° 32v° (1607-08)). "Speersback" : wijwaterbak (Verdam 1932 : 562 & 561); voor het vervoer werd 3 lb. pars. betaald (R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 47 f° 32v° (1607-08)). Daar nergens melding wordt gemaakt van de aankoop van dit meubelair, ging het wellicht tweemaal om een schenking.

157. Zie F. Becuwe, *Ambachtslieden ...*

158. R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 53 f° 26r° (1613-14).

159. De voorwaarde die Petrus de Groote hierbij stelde, was dat de kelk steeds in het klooster zou blijven. Deze voorwaarde stond in de voet van de kelk gegrift (P. Hildebrand, *De Capucijnen ...*, I : 350).

banken. De gelovigen volgden de diensten rechtstaande, of bij te grote vermoeidheid neergehurkt¹⁶⁰. In Veurne is er van het maken of aankopen van enkele zitbanken echter nergens expliciet sprake. Mogelijk werden ze door de timmerlieden ter plaatse gemaakt. Opmerkelijker is dat er, gezien de reputatie van de capucijnen als predikanten, in de bronnen evenmin sprake is van een predikstoel¹⁶¹. Biechtstoelen plaatste men in de Veurnse capucijnenkerk pas omstreeks 1633¹⁶². Aan de capucijnenstichtingen werd immers maar vanaf de twintigerjaren van de 17de eeuw geleidelijk toelating verleend om biecht te horen¹⁶³.

Begin 1607 was een deel van het klooster klaar en bewoonbaar. Ten behoeve van de kloosterlingen die er hun intrek namen, werden enkele meubelen aangeschaft. Timmerman Victor Patvoort maakte een "schapralie"¹⁶⁴, terwijl houtleverancier Franchoys Spyllebout een "partye casten ende canteelen" leverde¹⁶⁵. Schrijnwerker Franchoys Poucke vervaardigde voor de Capucijnen een "gaerderobbe omme daer inne hemlyuden abytter te bewaeren"¹⁶⁶.

In de zomer van 1607 bracht de Brugse schipper Gilles de Wynt voor de Veurnse Capucijnen een horloge mee dat hun, omdat het

160. M. Cloet, *Het kerkelijk leven in een landelijke dekenij van Vlaanderen tijdens de XVIIe eeuw. Tielt van 1609 tot 1700*, Leuven, 1968 : 279 & 371; P. Hildebrand, *De Capucijnen ...*, VIII : 236. In de capucijnenkerk te Brugge stonden er in de 17de eeuw ten behoeve van de gelovigen uitzonderlijk wel kerkstoelen (idem : 236).

161. Iedere capucijnenkerk had normaliter haar eigen predikstoel (P. Hildebrand, *De Capucijnen ...*, VIII : 237). In de 16de eeuw was de preekstoel nog van beperkte afmetingen; daarna ontwikkelde dit kerkmeubel zich tot een rijk gebeeldhouwd, op zichzelf staand monument (A.K.L. Thijs, *Van Geuzenstad tot katholiek bolwerk. Antwerpen en de contrareformatie*, Turnhout, 1990 : 115).

162. Deze werden gemaakt door de schrijnwerker Joris Otgheer (R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 73 f° 37r° (1633-34)). Biechtstoelen zijn een typisch contra-reformatorisch kerkmeubel; vóór de contrareformatie zat de priester die de biecht hoorde in een zetel of in het koorgestoelte, terwijl de boeteling aan zijn voeten of naast hem neerknielde (A.K.L. Thijs, *Van Geuzenstad ...* : 116).

163. P. Hildebrand, *De Capucijnen ...*, IX : 451-456.

164. D.i. een provisiekast. R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 46 f° 27r°

165. Wat onder een "canteel" verstaan wordt, kon alsnog nergens teruggevonden worden. R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 46 f° 27 v° (1606-07).

166. Hiervoor en voor niet nader gespecificeerde "cleyne minuteyten", ontving Poucke 65 lb. pars. (R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 46 f° 28v° (1606-07)). Onder een "gaerderobbe" en "abbytter" worden respectievelijk een kleerkast en habijtten verstaan.

toch stuk was, door hun Brugse confraters geschonken werd ¹⁶⁷. Smid Jaspar Blommaert herstelde het horloge ¹⁶⁸, doch het was in zo'n erbarmelijke staat dat stadsmid Pieter Reys het nauwelijks een jaar later opnieuw moest herstellen ¹⁶⁹.

4.5. Kostenvergelijking van de diverse werken

De totale kostprijs van de bovenbouw bedroeg ongeveer 12.341 lb. pars. ¹⁷⁰. Zoals uit graf. 2 blijkt, waren de metselwerken duidelijk de zwaarste kost. Aan de afwerking en de binneninrichting werd er minst geld besteed ¹⁷¹. Ingevolge het armoede-ideaal van de orde moest een capucijnenstift immers soberheid uitstralen.

Gespreid over de bouwperiode (graf. 3) blijkt overduidelijk dat de meeste werken in 1606/07 en 1607/08 plaatsvonden.

167. De vrachtprijs bedroeg 1 lb. 10 s. pars. (R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 47 f° 31r° (1607-08)).

168. R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 47 f° 32v° (1607-08). De koord om het horloge op te winden werd geleverd door touwslager Jacques de Fevere (R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 47 f° 32r° (1607-08)).

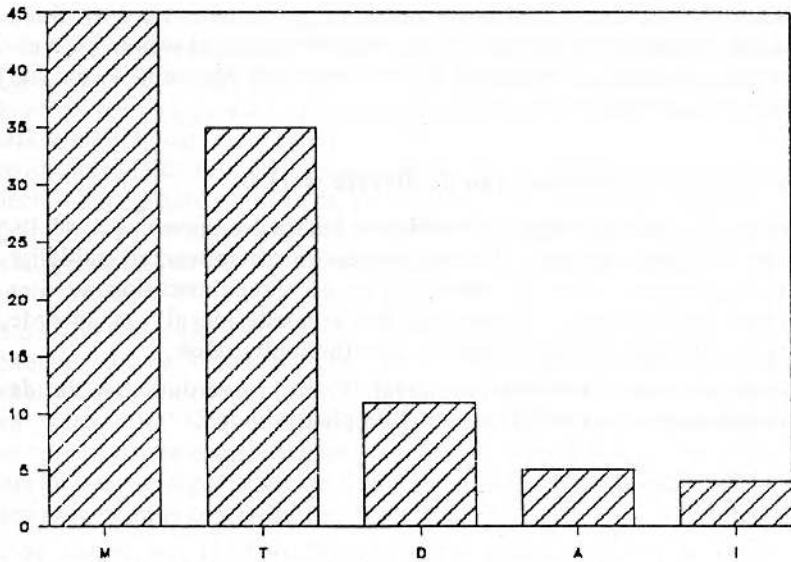
169. R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 48 f° 28r° (1608-09). Pieter Reys was enkele jaren voordien ook bij de bouw van de conciërgerie van het Landhuis te Veurne betrokken (J. Van Acker, Het stadhuis van Veurne. Een historisch fenomeen, in: *Gemeentekrediet van België*, 42, 1988, 165 : 14 & 16).

170. Aan de totale kostprijs van de bouw van het Veurnse capucijnenklooster wordt een aparte bijdrage gewijd.

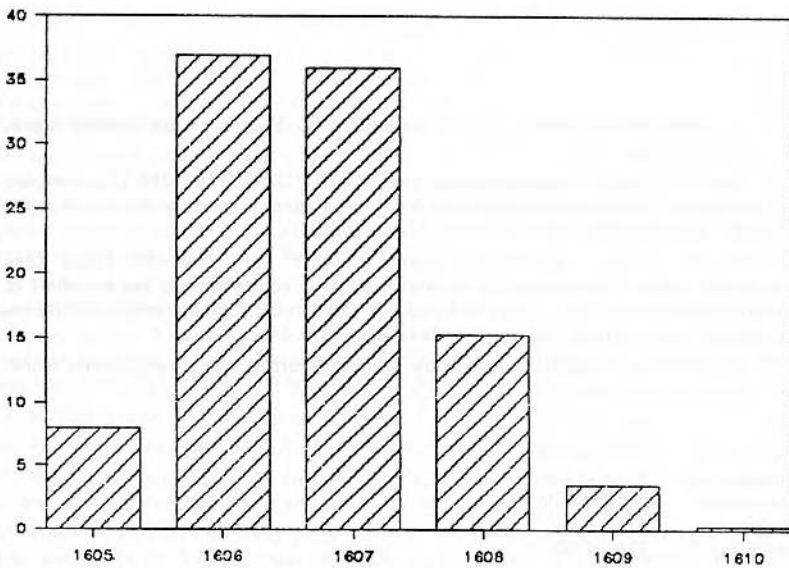
171.	lb-s-d pars.	%
metselwerk	5.547-04-08	45
timmerwerk	4.315-03-00*	35
dakwerken	1.342-19-06**	11
afwerking	615-10-00	5
inrichting	520-09-00	4

* Hierin zijn tevens acht - niet uit te splitsen - houtleveringen inbegrepen;

** Hierin zijn drie materiaalleveringen inbegrepen.



Graf. 2. - Procentuele vergelijking van de kostprijs van de diverse werken.



Graf. 3. - Spreiding van de totale kostprijs van de bovenbouwwerken over de verscheidene bouwjaren.

5. Slotbeschouwingen

In nauwelijks vijf jaar was het stedelijk landschap van de noord-oosthoek van de oude stad "intra muros" ingrijpend veranderd : het aloude Tempelhof en enkele aangrenzende huisjes hadden er plaats geruimd voor een nieuw capucijnenklooster. Veeleer dan gebrek aan bouwtechnische kennis en ervaring bij bouwmeester Masseus van Grave of bij de bouwlieden¹⁷² is ons inziens precies dit al te korte tijdsbestek waarin het stift werd gebouwd, de oorzaak van de eerder slechte bouwfysische toestand van het kloostercomplex. Het klooster was amper een paar jaar voltooid, of er werden door metselaar Maillaert Ghyselynck aan het klooster al grote herstellingen uitgevoerd¹⁷³. De daaropvolgende jaren bleven beperkt tot enkele kleinere karweien zoals het herstellen of maken van een pomp, het horloge en enkele vensterramen¹⁷⁴. Alleen Servaes Boudraen en zijn werklieden voerden in 1622 belangrijke reparaties aan de kloosterdaken uit¹⁷⁵. Vanaf de dertigerjaren van de 17de eeuw zou het capucijnenstift echter bijna voortdurend aan herstellingen toe zijn¹⁷⁶.

172. Bouwmeester Masseus van Grave was immers niet meer aan zijn proefstuk toe (zie hoger) en het merendeel van de ambachtlieden was al eerder bij een ander bouwwerk betrokken (zie F. Becuwe, *Ambachtlieden ...*).

173. Maillaert Ghyselynck woonde in 1621, en dit tot minstens 1644, in de Klaverstraat te Veurne (F. Becuwe, *Van toevluchtshuis ...* : 88-89, 94-95); in 1615 stond hij samen met andere meesters-metselaars in voor de bouw van het nieuwe Vleeshuis (R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 55 f° 23v° (1615-16)). R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 52 f° 27v° (1612-13) & nr. 53 f° 26r° (1613-14).

174. R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 57 f° 26v° (1617-18), nr. 63 f° 26v° (1623-24), nr. 69 (1629-30).

175. R.A.B., Veurne - Kasselrijrekeningen, nr. 62 f° 29v° (1622-23).

176. Over het Veurnse capucijnenstift na 1611 is een bijdrage in voorbereiding.

